

LINNADE PÕLETAMINE

Draamateater

KAI AARELEID

LINNADE PÕLETAMINE

2019

näidend kahes vaatuses

Kai Aareleidi samanimelise romaani põhjal
(Varrak, 2016)

lavastaja ja
muusikaline kujundaja → PRIIT PEDAJAS

kunstnik → PILLE JÄNES

videokunstnik → ANN EINBERG

valguskunstnik → KAIDO MIKK

etenduse juht → KADRI TAMMISTE

Esietendus 9. novembril 2019 väikses saalis

Tiina TEELE PÄRN
Peeter, Tiina isa JAAN REKKOR
Liisi, Tiina ema ÜLLE KALJUSTE
Ida, naabrinaine MARIA KLENSKAJA
Vova CHRISTOPHER RAJAVEER
Paul, Peetri sõber TÕNU OJA
Aita, Peetri sõbratar LAINE MÄGI
Mängurid JANNO JAANUS,
 JAN KÄREMA

KOHAD:

Tiina kodu, Vova kodu, Ida kodu

Paigad Tartus: koolihoov, tänav,
kiriku varemed, baar, teater, park,
haigla, anatoomikum

AJAD:

olevik: 1950. aastate lõpp ja 1960.
aastate algus

tagasivaated: 1940. aastatesse ja
1950. aastate algusesse

VALGUS

Mis inimesest jääb?

Inimese tõelised jäljed on märgid tema puudumisest.

Pea lohk padjal.

Juuksekarv kammi piide vahel.

Poolik sussijälg ahju ette pudenenud tuhas.

Huulekujuline rant tassi serval.

Piisake kuivanud verd žiletiteral.

Raamatu järjepael igaveseks sama koha peal.

Klaas vett, mis jääbki tühjaks joomata.

Ja kui kõik kustub, kirjutame "Lõpp".

Aga järele ei jää pimedust, järele jääb valgus.

Kõik värvid on kokku üks: valge.

Valge vaikus katab lõpuks kinni kõik mälestused.

Kai Aareleid „Linnade põletamine“

Kai Aareleid

Foto: Teet Malsroos

OLETAN, ET „LINNADE PÕLETAMISEGA“ SEOSSES OLED KÕIGE ROHKEM PIDANUD VASTAMA LUGEJATE JA INTERVJUEERIJATE KÜSIMUSELE, KUI PALJU ON TEOSSES OMAELULOOLIST AINEST. PALUN VASTA SIIS VEEL ÜKS KORD.

Paar lugu minu enda perekonnast on tõesti olnud selle loo kirjutamise algtoukeks – või õigem oleks vist öelda mitte „lugu“, vaid „küsimust“. Ja see, et need on olnud vastuseta küsimused, määrab ühtlasi ära selle, et tege-

mist on fiktsiooniga, olgu see algne impulss kus tahes.

Kõige rohkem seisneb „Linnade põletamise“ omaeluloolisus vast loo taustaks olevas linnas, Tartus. Suure osa sündmustest olen paigutatud just sellesse kanti, kus ma ise lapsena elasin, ja loomulikult kasutasin seejuures kõiki neid aistinguid ja üksikasju, mis olid mulle endale tuttavad. Lapsepõlvelinna kaart jääb eluks ajaks jalgadesse ja mõned pildid lapsepõlvest söövitatakse kuhugi sellisesse kohta, kust need hiljem lugudena pinnale tõusevad.

Sõjajärgses Tartus, kus toimub „Linnade põletamise“ tegevus, ei ole ma muidugi ise elanud, aga see aeg oli mu lapsepõlves elavalt kohal, sest tõelise oma aja lapsena veetsin palju aega vanavanemate ja nende eakaaslastega. Neil oli aega jutustada lugusid eelmistest aegadest.

MAARJA VAINO KIRJUTAS „LINNADE PÕLETAMISE“ ARVUSTUSES: „LAIEMALT VÕTTES ON MUIDUGI KA LINN, KUHU SÜNNITAKSE, ÜKS KAART, MILLE SAATUS ON SULLE N-Õ KÄTTE MÄNGINUD.“ MIS KAARDID SAATUS SULLE ON KÄTTE MÄNGINUD, ET SAID KIRJANIKUKS?

Lapsepõlvelinna ja lapsepõlvekodu sai juba mainitud. Sealt ma tulen. Iga loetud või tõlgitud raamat on õpetanud midagi selle kohta, kust lugude maailmad algavad. Mul oli ka õnnelik võimalus õppida Soome Teatriakadeemias dramaturgiat, ja kuigi minust ei saanud pärast kooli lõpetamist dramaturgi klassikali-

ses mõttes, õpetasid need ülikooliaastad kirjutamise käsitööoskusi ning kriitilist lugemist ja mõtlemist, millest on hiljem abi olnud nii kirjutamises kui ka tõlkimises.

PALJUD SINU TEOSD RÄÄGIVAD MÄLUST, JUURTEST, PÄRITOLU TÄHENDUSEST, AGA KA PEREKONNA SALADUSTEST, VAIKIMISEST, LÜNKADEST. MIKS ON SELLEST KUJUNENUD SINU TEEMA VÕI VÄHEMASTI ÜKS OLULISI TEEMASID?

Ma arvan, et see lihtsalt huvitab mind, seda ma märkan ja need teemad pakuvad mulle ikka ja jälle mõtteainet. Öeldakse, et olevikku saab mõista ainult mineviku kaudu, või seda mõtet veidi laiendades: iseennast aitab mõista see, kui mõistad oma juuri. Aga mitte kõik meie juurtes ei ole alati selge. Juba siis, kui kirjutasin oma esimest romaani „Vene veri“, mille peategelane püüab mõtestada ja sõlmida rahu oma vene verrega, puutusin materjali kogudes kokku mälu ja mäletamise paradoksidega. Mäletatakse lünklikult, mõned asjad vaikitakse maha, midagi pannakse juurde, osa sellest on tahtlik, osa alateadlik kaitsemehhanism – ühesõnaga mäletatakse oma tõe, ühte versiooni sellest. Ja inimene ise on samuti paradoks: osa temast tahab valusad lood igaveseks varjule jätta, sest saladused on meie kaitseala, miski, mis kuulub ainult meile; ja teine osa tahab saladust, kui tahes valusat või häbiväärset, kas või ühe korra kellegagi jagada.

TIINAL ON TARTU KAART, KODULINNA TUNNETUS PISIASJADENI MÄLUS JA JALATALDADES. MILLISTE KOHTADEGA ON SINUL ENDAL NII INTIIMNE SUHE? OLED PIKEMALT ELANUD KA HELSINGIS JA PETERBURIS, MILLAL SAAB UUS PAIK „OMAKS“?

Kohad, millega on tekkinud intiimne suhe, on ilmselt paigad, kus olen pikemalt elanud ja mida olen saanud sellel ajal koduks nimetada. Kui rääkida linnadest, siis sellised linnad on minu elus olnud Tartu, Helsingi, Riia ja Peterburi. Need kohad on nii-öelda kehämälusse jäänud: mõni tänavanurk või mingis kindlas kohas muutumatuna säilinud lõhn või täpselt samasugusena korduv heli võib hiljem kaasa tuua terve mälestuste laviini. Sellise tundelaengu toovad need linnad kaasa aga sellepärast, et seal ei ole mitte ainult oldud, vaid sealt on ka lahkunud. Olevikuliste paikadega niisugust suhet vist ei teki, sellepärast jätsin ka loetelust välja oma praeguse kodulinna Tallinna: see suhe veel kestab, sellele ei saa tagasi vaadata.

RÄÄGITAKSE, ET MÄLESTUSI PÄEVAVALGELE TUUES JA NEILE OTSA VAADATES SAAB NENDEGA RAHU TEHA. KAS SEE POLE AGA PIGEM LÕPUTA PROTSESS, SEST IGA MÄLESTUSE TAGA AVANEB JÄRGMINE MÄLESTUS, LAHENDATUD SALADUSE TAGA UUS PÕHJATU SEOSTEVÕRK? NAGU KIRJUTAS MADIS KÕIV: IGAL LOOL ON TEINE LUGU KA.

Nii töötab inimese mälu, nii töötab loojutustamine: kõik on kõigega seotud, me ei tea, kus on algus; algusi on tavaliselt mitu.

Usun kuigivõrd kirjanduse teraapilisse olemusse, aga samavõrd sellesse, et kui me kirjanikena maailma ja seal aset leidvaid sündmusi ka muul viisil mõjutada ei saa, siis vähemalt saame sellest kirjutada. Vastuvõtjale, lugejale või publikule võib see mõjuda erinevalt: lohutada või ärritada, sundida vaidlema või tegutsema, peaasi on, et see ei jäta päris ükskõikseks.

„LINNADE PÕLETAMISES“ LASED PEREKONNALOOLILMSIKS TULLA LÄBI LAPSE PILGU. KAS OLED MÕELNUD OMA LASTE PUHUL, MILLISEID MÄLUMUSTREID NAD OMA LAPSEPÕLVEKOGEMUSTEST KOKKU PANEVAD JA KUIVÕRD SÕLTUB ÜLDSE VANEMATEST, MILLISED LÜNGAD, SALADUSED VÕI ISEGI VAREMED NEISSE MUSTITESSE SALVESTUVAD?

Lapse vaatenurk pakub kirjutamisel huvitavaid võimalusi. Laps saab olla eemalt vaatleja, kes ei pea pooli valima. Laps ei saa valida peret, kuhu ta sünnib, tema armastus või lojaalsus vanematele on enamasti tingimusteta. Samas on lastel ja noortel imepärane omadus, võib-olla kaitsemehhanism, aga võimalik, et sügavamalt sisse kodeeritud elu edasiviimise vaist – minna kõigest hoolimata edasi oma eluga. Seda ma olen ikka kõrvalt imetlenud, ja see kehtib ka „Linnade põletamise“ ühe peategelase Tiina kohta.

OLED LÄHEDALT NÄINUD JA KA ANALÜÜSINUD „LINNADE PÕLETAMISE“ TÕLKIMIST SOOME, INGLISE JA LÄTI KEELDE. TÕLKIMISEL TULEB ARVESTADA KULTUURIKONTEKSTIGA JA KOHANDADA-KÄRPIDA NIMESID, SÕNAMÄNGE JN. MILLEGA (LISAKS MÕISTAGI MAHULE) TULI

ARVESTADA ROMAANIST DRAAMA KIRJUTAMISEL? MIS KIHID PIDID ROMAANIST KADUMA JA MIKS?

Kindlasti oli suur raskus selles, et tegemist oli mu enda tekstiga, kõik kihid tundusid olulised, millestki poleks tahtnud lahti lasta. Samas seisnes selles ka vabadus: kirjutasin teadlikult näidendit, mitte näiteks ei dramatiseerinud romaani, ja mul ei olnud vaja arvestada rahulolematu autoriga. Muidugi oleks endiselt väga huvitav teada, missugune dramatiseering „Linnade põletamisest“ oleks tulnud kellegi teise käe all.

Põhilised liinid – perekonna lugu, pereisa allakäik kaardimängusõltuvuse läbi ja iga pere liikme oma viis täita elus või hinges valitsevat tühjust – need kihid jäid alles. Samuti tolles ajas veidi ebaharilik noore sõpruse ja armastuse lugu eesti tüdruku ja vene poisi vahel ning soe suhe isa ja tütre vahel, ja laiemalt ehk küsimus sellest, mis jääb, kui kõik ümberingi laguneb.

Draama vahenditega oli keeruline edasi anda aistinguid, millel on romaanis tähtis koht: lõhnad, värvid, valgus, vaated. Samuti pole näidendis mõistlik näidata kõrvaltegelaste galeriid just sellises ulatuses, nagu see on esitatud romaanis: kuidas naabrid või poolvõõrad inimesed hakkavad lapsele asendama puuduvat perekonda.

Loobuda tuli tagasivaatavast raamjutustusest, mis on mulle romaani juures väga oluline, ehkki mahult väike osa: sellega seondub

mõte, et ajalugu, või lugusid, saab mõista ainult tagasivaates. Ja ka mõte saladuse, salatud loo ära jutustamise vabastavast jõust, raamatu motos sisalduvast mõttest, et iga saladus tuleb vähemalt korra kellelegi jutustada.

Minu jaoks on üks huvitavamaid teemasid linnaruumi muutumine, raamatus on sel teemal teksti tasandil päris suur osa, sõjajärgne Tartu linn oma maastikuga on romaani lahutamatu taustakangas ja varemmed on ka oluline metafoor. Näidendi tekstis on seda keeruline „näidata“, laval on vahendeid õnneks rohkem.

Samuti on laval üpris keeruline kirjeldada vaikust. Samas, vaikusest on üldse raske kirjutada.

„LINNADE PÕLETAMISE“ ROMAANI STRUKTUUR ON HÄSTI PILDILINE, STSEENILINE. KUIVÕRD OLI SELLEST N-Ö PÕHJAST ABI NÄIDENDI KIRJUTAMISEL?

Romaani pildilisus lähtub rohkem loo jutustamise loogikast, sellest, kuidas mälu töötab, kui hakata mõnda ammust lugu jutustama. Minu kogemus on see, et mälu on hüplik ja nii-öelda suurest pildist saab välja puhastada ainult väikesi laike. Visuaalsel tasandil kannab seda mõtet romaani kujundus, kus on kasutatud justkui osaliselt tolmust puhastatud vanu fotosid.

Lühikesed stseenid aitasid tehniliselt näidendi struktuuri luues, enam-vähem otse jõudis näidendisse mõni üksik. Dialoog, mis töötab romaanis, ei pruugi töötada teatris, draama keel on natuke teine.

MIDA ÕPPISID ETAPIST, KUS TEATRITRUPP NÄIDENDI TEKSTI ANALÜÜSIMA JA KOHANDAMA HAKKAS?

See vast oligi proovikivi. Siiani ma arvasin, et romaani esimeste lugejate, toimetaja, laiemal publikul, kriitikute või tõlkijate vastukaja näitab, kas lugu, teemad, tegelased, teos üldse jääb või ei jää pinnale. Õigemini on iga etapp näidanudki seda omal moel. Trupi analüüs ja küsimused osutasid taas uutele „õhukestele kohtadele“, mida ma polnud varem märganud, ja õpetasid, õigemini tuletasid mulle meelde, kui täpne ja kindel tuleb oma loos olla. Olen väga tänulik, et sain vahelpeal proovides käia. Need olid hindamatud õppetunnid.

Küsis Ene Paaver

Vova – Christopher Rajaveer, Tiina – Teele Pärn.
Foto proovist: Kadri Hallik.

Õieti ongi nii, et inimene, olgu või suur, ei saa oma ajale otse näkku vaadata. See oleks liiga hirmus. Ka ilusal ja rahulikul, „väikesel“ ja vaikselt ajal. Ja isegi kui see pilk välja kannatada, jääb ta poolikuks. Sest elades oma aega, oleme paratamatult tema keskel. Ääred jäävad meile haaramatuks. Sellepärast sukelduvadki kirjanikud nii tihti otsima kadunud aegade, mineviku kunstiteoste sügavikust midagi, mis valgustaks tänast. Proustil oli see teadlik meetod. Kadunud aja otsimine.

Kuid kas see kadunud aeg, minevik, see kõik, mida enam ju pole, on siis tõesti nii tähtis? Ei, minevik on täiesti tähtsusetu. Minevik *iseenesest* ei õpeta meile mitte midagi ja teada temast kõiksugu asju on *iseenesest* kasutu ja koguni kahjulik, asjatult meie vaimu kooruv. Aga kadunud aeg võib olla väärt. Või uks või aken. Kadunud ajal on kestva aja ees see eelis, et ta on haaratav tervikuna. Olnud inimeste elusid võib näha koos nende alguse ja lõpu, eel- ja järellooga. Enda ja oma aja suhtes meil seda privileegi ei ole. Minevikku vaatamine, minevikule otsa vaatamine, kadunud aja kontemplatsioon võib *äkki* avada meile meie enda aja olemuse. Sest ajaga on ju veel niisugune asi, et ta muidugi ei alga ega lõpe, aga ka päriselt ei kao. Vaid varjub. Me elame sõna otseses mõttes igavikus, mida lihtne inimene ja lihtne kirjanik ka vaistlikult tajuvad, nii et nad aja poole ei vaatagi. Kuid too igavik pole ainult see, mis parajasti

on, see lihtsa hinge vaistlik igavik. See on ka kõik, mis on olnud (ja vahest ka see, mis pole veel olnud). Mis tähendab, et elades nüüd, elame ühtlasi minevikus (ja mõneti ka tulevikus). Aeg on justkui laiali laotud ülestikku või järjestikku poolläbipaistvatest kihtidest. (Kuiigi mingeid *kihte* seal muidugi pole.) Minevik paistab tänasesse sisse, aja terviklikkust, sealjuures *oma* aja terviklikkust saame tajuda vaid suunates oma pilgu sellesse lõputusse pildijadasse.

Aga milleks on meil õieti vaja tajuda aja terviklikkust? Kas meile oma vahetust elust siis ei aita? Jah, võimalik, et seda kõike, kogu seda nägemise pingutust polegi vaja. Ilmselgelt pole seda vaja mingi praktilises mõttes. Tegutseda, teenida kasu, petta ligimest on kindlasti kergem, kui elada, nagu aega poleks, nagu kogu aeg oleks seesama, mis parajasti on. Aja eitamine, soovimatus talle otsa vaadata, on soovimatus otsa vaadata oma tegude tagajärgedele. Ja sellele, mille tagajärjed need omakorda on. Kuna otsavaatamine on alati valus.

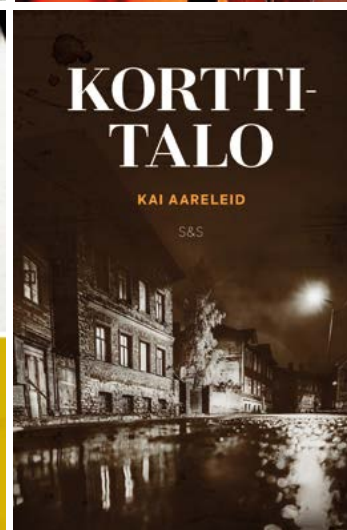
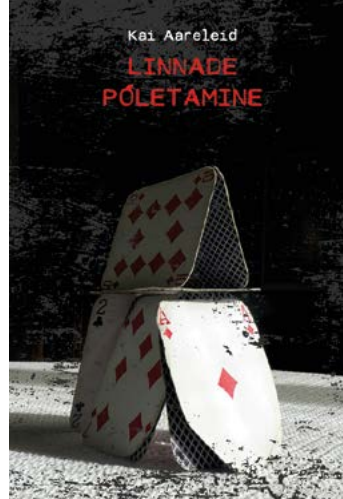
Kuid on neid, kes ei saa teisiti, kui peavad vaatama. Ja võib-olla on sellel siiski mingi mõte. Pilk, mis on suunatud just nagu iseendast välja, on suunatud iseendasse. Aga mida see õieti tähendab? Ja kus see *ise* on? Ja millal?

Tõnu Õnnepalu „Prousti universum“
(Marcel Proust „Valik esseid“,
LR 2015, 28-30)

„**LINNADE PÕLETAMINE**” on Kai Aareleidi teine romaan. Ja tõepoolest – teos on leidlik nii oma kompositsiooni, keelekasutuse kui ka teemale lähenemise poolest. Näib, et meie kirjandusse on sünenud midagi, mida võiks nimetada aareleidlikkuseks.

Mis on mängurist isa sügavam tähendus romaanis? Mõistagi tekib siinkohal võrdlus elust kui õnne- või saatusemängust. Elu jagab inimesele kätte ainult piiratud arvu kaarte, millega kombineerides peab hakkama saama. (Muide, kaardid ei tähista romaanis ainult mängukaarte, vaid ka linnakaarti ning Google Mapsi. Laiemalt võttes on muidugi ka linn, kuhu sünnitakse, üks kaart, mille saatus on sulle n-ö kätte mänginud.)

Katkendeid Maarja Vaino arvustusest „Ajas kaduma läinud”, (Looming 2016, 9)

Kai Aareleid on avaldanud luulekogud „Naised teel” (2015) ja „Vihm ja vein” (2015) ning romaanid „Vene veri” (2011), „Linnade põletamine” (2016) ning novelli- ja miniatuurikogumiku „Salaelud” (2018).

„Linnade põletamine” on praeguseks tõlgitud kolme keelde: läti („Pilsētu dedzināšana”, 2017, tlk Maima Grīnberga), inglise („Burning Cities”, 2018, tlk Adam Cullen) ja soome („Korttitalo”, 2018, tlk Outi Hytönen).

Peatselt pärast romaani ilmumist tõlkis selle läti keelde teenekas eesti ja soome kirjanduse vahendaja Maima Grinberga.

MAIMA GRINBERGA, MIS TEID KÖITIS „LINNADE PÕLETAMISES”, ET VÕTSITE SELLE TÕLKIDA?

„Linnade põletamine” ilmus aastal 2016, kui Lätis oli juba suure populaarsuse saavutanud romaanisari „Meie. Läti, XX sajand” (ajavahemikus 2014–2018 ilmus selles sarjas 13 erinevate kirjanike romaani, mis räägivad XX sajandi eri aastakümnetest), tookord tundus, et Kai romaan võiks vabalt olla selle vägagi mitmetahulise sarja osa.

Isiklikult võlus mind saladuslik atmosfäär, inimeste lood, napp ja täpne keel, romaani struktuur ning loomulikult minu armas Tartu romaani tegelasena, olen ju seal tudengipõlves neli aastat elanud.

IKAS KA TEIL ON MÕNE PAIGAGA NII INTIIMNE SUHE, NAGU ROMAANIS TIINAL ÜHE TARTU LINNAJAOGA – ET SEE ON DETAILIDENI MÄLUS, JALATALDADES, KÕNEKAS JA „OMA”?

Mõned kohad Riias (Kõrpsala, Ziedoņdārzs ja selle ümbrus, kus asus minu kool ja kodu) kindlasti, ning Tartuski võiksid sellised piirkonnad olla küll.

MILLINE ON OLNUD VASTUKAJA LÄTI LUGEJATELT JA KRIITIKUTELT?

See on olnud hea. Kiita on saanud autori oskus panna põhirõhk mahavaikitule, kirjeldades nõnda täiuslikult ajastut, mil mahavaikimine oli „norm, mis oli mürgitanud mitte ainult riigi

ja ühiskonna vereringe, vaid imbunud ka pere sisse” (kriitik Bārbala Simsons). Kriitik Arnis Koroševskis kirjeldab autori oskust kirjutada hirmutava ajaloo taustal tähtsaimaks ikkagi hirmutavaid asju inimsuhetes. Kirjanik Inga Žolude pöörab tähelepanu sellele, et autor on valinud „kirjanduslikult ja ajalooliselt üsna ebapopulaarse perspektiivi” – nõukogude Tartut näidatakse mitte kannatajate, vaid olukorda kasutada oskavate eestlaste seisukohalt, aga siiski ei ole tekstis hea ja kurja opositsiooni. Arvustustes kiidetakse suhtumist, mida romaanis väljendab lause: „Aga järele ei jää pimedust, järele jääb valgus.” Veel üsna hiljuti panin tähele, et FB lugejate-grupis „Grāmatnieki” oli tekkinud diskussioon „Linnade põletamise” ümber, kus raamatut võrreldi muu hulgas Nora Ikstena „Emapiimaga” ning nii mõnigi lugeja leidis, et Kai romaan kõnetab neid rohkem, sest lugemine tekitab „pakitsust, täiega sügavat pakitsust”, mis aga „ei litsu maadligi”. Raamat sai 2018. aastal 3. koha lugemise edendamiseks loodud, alates aastast 2002 üle Läti toimivas laste, noorte ning vanemate žürii programmis vanemate kategoorias.

IKUI LIHTNE-KEERULINE OLI TÕLKIDA ROMAANI, MIS NII DETAILSELT ON SEOTUD EESTI AJALOOGA JA TARTU KOHTADEGA? IKAS JA MIDA TULI KULTUURIKONTEKSTI ARVESTADES LÄTI AUDITOORIUMI JAOKS KOHENDADA?

Ei mäleta, et just ajalugu ja kohad oleksid probleeme tekitanud ... Kui ma ei eksi, siis kohendasime kahe-kolme tegelase nime, et need ei tekitaks läti lugejas mõttetuid assotsiatsioone. Suurim probleem oli aga romaani pealkiri ehk siis pigem kaardimäng ise, mida

üldiselt teatakse Lätis nimega „Dzērāji” ehk siis joodikud, mis arusaadavalt poleks kõlvanud raamatu nimeks. Kuna „Linnade põletamine” on just nii ilus ja paljutähenduslik raamatu pealkiri nagu ta on, leidsime autoriga, et läti keeles tuleb raamatu pealkiri täpselt samasugune, aga kirjutame sobivas kohas dialoogi sisse seletuse, kui palju igasuguseid nimesid sel kaardimängul laias maailmas on, sealhulgas ka „Dzērāji”. Nii tegimegi. Hiljem on mind romaani lugejad valgustanud, et mängul on läti keeles veel mõned, mitte nii laialdaselt tuntud nimevariandid, näiteks „Saunake põleb”, „Mõisake põleb”, „Valetamine”. Aga ega needki poleks kõlvanud.

NORA IKSTENA „EMAPIIM” ON EESTIS HUVIGA VASTU VÕETUD. KAS NÕUKOGUDE AJA MÕTESTAMINE ON LÄTI KIRJANDUSES PRAEGU OLULINE TEEMA, KA SELLISES INTIIMSES VAATES, ISIKLIKU JA FIKTSIONAALSE SULAMIS?

Mainitud sarjas „Meie. Läti, XX sajand”, kuhu kuulub ka „Emapiim”, on vähemalt viie romaani tegevusajaks erinevad nõukogude aja aastakümned. Seda perioodi käsitletakse ka mitmes väljapoole sarja jäävas raamatus. Lähenemised on väga erinevad, aga üheski romaanis, isegi kui see tinglikult kannab ajaloolise romaani nime, pole pääsu isiklikust ja fiktsionaalsest.

MILLISED UUEMAD LÄTI LUGEJATELE OLULISEKS OSUTUNUD ROMAANID VÕIKSID KÕNETADA KA EESTI PUBLIKUT, MIDA SOOVITAKSITE TÕLKIDA?

Tähtsatest romaanidest, kus taustaks eelmise

sajandi ajaloo erinevad aastakümned, on juba tõlgitud Māra Zālīte „Viienäpu” (tlk Hannes Korjus; Randvelt, 2015), Inga Gaile „Klaas” (tlk Aive Mandel; LR, 2018), Nora Ikstena „Emapiim” (tlk Ilze Talberga ja Margus Konnula; Kirjastus Hunt, 2018) ja Jānis Jonevsi „Jelgava 94” (tlk Mikk Grīns; Randvelt, 2017). Usun, et tõlkimist vääriks kindlasti veel kaks raamatut sarjast „Meie. Läti, XX sajand”: Lätis ülipopulaarne Māris Bērziņši romaan „Tinamaitse” aastatest 1939–1941 ning eksperimentaalsema värvinguga teos, Pauls Bankovskise romaan „18”, mille teemaks Läti iseseisvumisaasta. Oleks ju ootuspärane, et tõlgitaks Māra Zālīte „Viienäpu” jätkuosa „Paradiisi linnud”. Tänapäeva elust kirjutab ehk kõige meeldejäävamini Jana Egle. Kahest tema novellikogust saaks kindlasti teha tugeva valikkogu.

MILLINE ON LÄTI TEATRI HUVI KAASAEGSE LÄTI PROOSA VASTU, KUI TIHTI JÕUAVAD UUED ROMAANID DRAMATISEERINGUNA LAVALE?

Kui vaadata viie suurima läti teatri mängukava, siis praegu on laval ainult kahe kaasajal kirjutatud romaani dramatiseeringud. Üks on Māris Bērziņši „Tinamaitse” dramatiseering, mida Rahvusteatri laval saab näha juba neljandat aastat, teine aga samas teatris hiljuti lavale jõudnud Aivars Freimanise romaani „Katel” [võimalik ka tõlge „Kott”] dramatiseering. Valmiera teatri laval on elulugudel põhineva Sannita Reinsone raamatu „Metsatütred” lavastus. Järelikult pole praegu kaasaegsete romaanide dramatiseeringute aeg.

Küsis Ene Paaver

Linn – see on kõik, mida näeme, kuuleme, hingame, kompame, maitseme. Inimene tuleb ja läheb, toob ja viib. Inimene elab ja vananeb, linn vananeb ja nooreneb. Kuid on tegur, mis ei küsi inimese tahtest ja määrab linnale tema saatuse ja näo – see on ajalugu.

Arnold Matteus, Tartu linnaarhitekt 1926–1935 ja 1941–1944, Tartu linna peaarhitekt 1944–1960

Raamatust: Eevi Kärkla „Tartu – minu linn. Arhitekt Arnold Matteuse mälestusi“ (Tartu Linnamuuseum, 2008)

Tartu 10. 7-klassiline kool, 1980. Foto: Tartu linnamuuseum.

Tartu 4. keskkool, 1958. Foto: Tartu linnamuuseum.

Korporatsiooni Fraternitas Estica maja 1989. aastal (tollal Eesti Televisiooni Tartu stuudio). Foto: Tartu linnamuuseum.

Vanemuise teatrihoone varemed pärast 1944. aastat.
Foto: Tartu linnamuuseum.

Varemetes Pauluse kirik, näha on ka purustatud Amandus Adamsoni
altariskulptuur. Foto: Tartu Ülikooli muuseum, Evald Kaldi negatiivide kogu.

Kuidas saavad salakambrid, kadunud toad, unustamatu mineviku eluasemeteks? Kus ja kuidas leiab puhkus privilegeeritud situatsioone? Kuidas omandavad üürikesed pelgupaigad ja juhuslikud peavarjud meie intiimses uneluses vahel väärtuse, millel pole mingit objektiivset alust? Maja kujundi näol on meie käsutuses tõeline psüühilise integratsiooni printsiip. Deskriptiivne psühholoogia, süvapsühholoogia, psühhoanalüüs ja fenomenoloogia moodustaksid maja ümber doktriinide kogumi, millele ma olen andnud topoanalüüsi nime. Mis tahes teoreetilisel taustal me seda ka ei uuriks, näib maja kujund muutuvat meie intiimse olemise topograafiaks. Andmaks lugejale ettekujutust ülesande raskusest, mille ees seisab psühholoog, kes uurib inimhinge sügavusi, pakub C. G. Jung järgmise võrdluse: „Meil tuleb uurida ja kirjeldada hoonet, mille ülemine korrus on ehitatud XIX sajandil, alumine XVI sajandil. Ehituselementide detailne vaatlus näitab, et hoone on ümber ehitatud II sajandi tornist. Keldrist me leiame rooma-aegse asunduse müürid ja keldri all asub täisaetud koobas, mille põranda ülemises kihis leidub ränikivist tööriistu ja sügavamates kihtides jääaja fauna jäänuseid. Umbes selline võiks olla ka meie hinge struktuur.“ Loomulikult teab Jung selle võrdluse puudujääke. Aga juba ainuüksi asjaolu, et seda on nii lihtne edasi arendada, teeb mõttekaks võtta maja kui inimhinge ANAÜÜSI INSTRUMENTI. Sest kas ei koge me, unista-

des oma lihtsas kodus, selle „instrumendi“ abil kindlustunnet, mida pakub koobas? Ja kas on meie hinge torn täiesti maatasa tehtud? Kas me olemegi olendid, „Kelle torn on hävitatud“ [---]. Mitte ainult meie mälestus, vaid ka see, mille oleme unustanud, on kuhugi „majutatud“. Meie hing on eluase. Ning meenutades „maju“ ja „tube“, me õpime „vii-bima“ iseendas. Nüüdsest saab selgeks, et maja kujundid on kahepidised: nad on sama palju meis, kui meie oleme nendes.

Gaston Bachelard „Ruumipoeetika“ (tlk Kaia Sisask, „Avatud Eesti Raamat“, Vagabund, 1999)

Tegelikult on mälu anti-muuseum: ta pole lokaliseeritav. Mälust tuleb ainult sähvatusi legendidesse. Nii objektid kui ka sõnad on iseeneses õõnsad, sisutud. Minevik magab neis, nagu ka igapäevastes kõndimise, söömise, magamaheitmise žestides, milles uinuvad möödunud aegade revolutsioonid. Mälestus on vaid rändav nägus prints, kes hetkeks äratab Uinuvad Kaunitarid – meie sõnadeta lood. „Siin asus pagaripood“; „Seal elas emand Dupuis“. Hämmastaval kombel kujutavad need läbielatud kohad endast puuduoleva kohalolu. See, mis end näitab, tähistab seda, mida enam ei ole: „Näete, siin oli...“ – aga seda pole enam näha. Näitavad asesõnad kõnelevad siin nähtava nähtamatust identiteetidest. Tegelikult just selles koha definitsioon seisnebki: see on terve rida nihkeid ja vastastikuseid mõjutusi neis killunenud kihtides, millest koht koosneb, see on mäng kõigis neis liikuvates kihtides.

„Mälestused seovad meid selle paigaga. Need on täiesti isiklikud, need ei huvitaks kedagi teist, aga lõpuks sünnib ikka just niimoodi linnajao vaim.“ Tõeliselt on olemas ainult need kohad, kus kummitab terve hulk vaime, kes seal vaikuses redutavad ja keda võib „välja kutsuda“ või kutsumata jätta. Elatakse ainult kohtades, kus kummitab [---].

Kohad on killustunud ja kokku pakitud lood, nad on möödanihud, mille teised on näpanud endale lugemiseks, nad on aegade kuhjati-

sed, mis võivad küll uuesti laiali pudeneda, kuid pigem siiski säilivad otsekui ootel jutustustena, jäädes ise piltmõistatuseks; ja lõpuks on nad sümbolisatsioonid, mis otsekui tsüstidena peituvad keha valus või nau- dingus. „Siin tunnen ma end hästi“: see on hästiolemine, mille ruumipraktika toob tagasi keelde, kus see hetkeks sähvatusena välja joonistub.

Michel de Certeau „Igapäevased praktikad I. Tegemiskunstim“ (tlk Mirjam Lepikult, Tartu Ülikooli kirjastus, 2005)

Ma olen ilmselt inimene, kes oma esimeste eluaastate kogemuse võtab igale poole kaasa ja kuidagi kohandab selle keskkonnaga, kus ta parasjagu on. Esimesed eluaastad möödusid mul ikkagi vanaisa suures aias, ütleme siis otse: villas. Ja äkitsi sattusin ma südalinna ühiskorterrisse, kus sa astusid uksest välja otse munakividele. Asfalt pandi sinna aastat kümme hiljem. Ei olnud oma kohta kodunt väljas, ainult need kaks tuba ja säälgi elasime kuuekesi. Kõigil ei olnud oma vooditki. Jah, see aeg oli kuidagi hall. Ja Tartu varemehed said meie, poiste — minu ja mu sõprade — mängumaaks. Tartu südalinn oli ju üleni varemehes. Need suured haljasalad, mis on keset südalinna, näiteks see, mis jääb Poe ja Vanemuise tänava vahele — sääl oli varemalt kõik täis ehitatud. Samuti oli Emajõe teisel kaldal üsna tihedalt maju, millest peaaegu mitte midagi pole järgi jäänud. Sääl oli ka kunagine Treffneri Gümnaasiumgi. Samuti sääl, kus oli enne bussijaam ja kuhu Seli ehitas oma Tasku, olid enne majad, mis kõik hävisid. Venelased said ka jõesadamale üsna korralikult pihta. Aga varemehed, nagu varjendidki, olid omamoodi huvitavad. Tänu taevale, et sääl varemehes meile midagi kaela ei kukkud, sest tegelikult olid seinad sageli ju varisemisohtlikud. Ega keegi ei hakand tookord meid säält ära tooma. Mängisime sääl, otsisime varemehes huvitavaid asju. Mäletan näiteks — botaanikaia lähedal oli mingi kunagine haigla või hoopis meditsiinarvete pood. Säält leidsin hulga ampulle, mis olid kokku suland justkui suureks mesilasekärjeks. Ükskord ma tassisin koju terve kergekuulipildu ja esimese otsa, mis oli tulekahjust järgi jäänud.

Seda ikka andis vedada, kuigi ma tegin seda väga suure entusiasmiga. Mingi aja seisis ta meil esikus, aga ma arvan, et tädi viis selle ilma erilise entusiasmiga vaikselt välja prügikasti nagu kõik ülejäänud kolagi, mis ma koju tassisin. Ja siis korraldati Tartus kohati lausa lippude ja loosungitega kampaaniaid, mida nimetati „taastamiseks“. Isegi ajalehtedes toodi ära, kuidas töörahvas taastab oma kodulinna. Tegelikult see „taastamine“ tähendas, et varemehed lihtsalt lammutati maha — isegi neil juhtudel, kui oleks olnud võimalik päriselt taastada, kuigi ma ei ole ehitusinsener ja nii täpselt ei oska öelda. Aga nagu me teame, on vana, põlend ehitise taastamine kallis ja tookord Tartus sisuliselt mingeid elamispindasid ei ehitatud. Natuke midagi ehitati Ülejõel sõjaväelastele, kes lennukividele üle võtsid, midagi said raudteelased, aga see oli peaaegu kõik. Ülejäänud pidid elama nii nagu hääd lambad, keda palju ühte lauta mahub.

Sellest Tartu „taastamisest“ olen ma isegi osa võtnud, mingeid kive ja rauakobakaid tassind, sest kõikidest asutustest kamandati inimesed varemehes koristama, mille asemele siis need haljasalad rajati. Tõljal oli linna püüdnud Arnold Matteus, kes oli selles ametis nii eesti kui nõukogude ajal. See on huvitav, kuidas ta seda suutis, aga tema oli leidnud — muidugi õigusega — et see 50ndate ja 60ndate ehitus ja arhitektuur on nii nirul tasemel, et taeva pärast: niipalju kui võimalik, mitte ehitada uusi maju Tartu südalinna. Las olla pigem haljasalad, ja kui ükskord tuleb aeg, kus jälle ehitatakse korralikke maju, võib hakata neid tühje platse täis ehitama. Matteusel see omamoodi sabotaaž õnnestuski.

pealavameister Mikk Lagemaa
lavameistrid Jan Kärema,
Eerik Nõlvaku, Janno Jaanus
valgusmeistrid Andreas Altmäe, Sten-Martin Saarest
heli- ja videomeistrid Valentin Siltšenko ja
Tauno Makke
heli- ja videooperaatorid Valentin Siltšenko,
Norman Verte, Ann Einberg või Tauno Makke
riietajad Kayre Pärnpuu, Jaanika Idvan,
Marie-Katharine Maksim, Kaja Edovald
grimeerijad Kristel Kärner, Edith Eller,
Marii Lotta, Mare Bachman
elektrik Raivo Valdas

kunstnik-kujundaja Külliki Falkenberg
õmblejad Marvi Idol, Urve Lerman,
Inge Vagiström, Jana Volke
drapeerija Enna Jürine
rekvisiidiala juhataja Karin Tetsmann
butafoor Lea Ojam
tisler Toivo Sakk
tisler-dekoraator Juho Kokamägi
konstruktor Andrus Muuga
kostüümilao hoidja Kadri Varblane
lavastusjuht Andres Bergström
lavastusteenistuse juht Toivo Kaev
etendusteenistuse juht Johannes Tammsalu
kostüümiala juhataja Piret Tang
valgusala juhataja Raido Talvend
heli- ja videoala juhataja Tauno Makke
grimmiala juhataja Helga Aliis Saarlen
kavalehe koostaja Ene Paaver
plakati foto autor, plakati ja
kavalehe kujundaja, Kadri Hallik
kunstiline juht Hendrik Toompere jr
teatrijuht Rein Oja

täname

Eevi Kärda, Virge Lell, Mare Raidma, Mürileht

Toetajad:

Koostööpartnerid:

